

lábön állott, de egyik sem került meg, pedig ugyancsak tűvé tettem miattuk a tál fekvő helyét; valószínű, hogy házi bálvány volt és nem készült külön a sírba tevés céljából. Ezt annyival is inkább állíthatom, mivel mind a tál, mind a bálvány meglevő része kitűnően égetett agyagból való, a mi az elmállás eshetőségét teljesen kizárja.

Sopron, 1893 január hó 20-án.

Bella Lajos.

AZ ALSÓ-SZENT-IVÁNYI SIRDOMBOK (KUNHALMOK) FEJÉRMEGYÉBEN.

A Fejérmegye délkeleti szögletében, Duna-Földvár szomszédságában fekvő Alsó-Szent-Ivány határában, a hardi puszta felé eső «Nekeresd» nevű részben sűrűn egymás mellett 43 kisebb halom található, melyeket a nép itt is, mint az ország egyéb részében, «kunhalmoknak» nevez. A halmok elhelyezésében semmi rendszeresség nem tapasztalható; egymástól való távolságuk a legkülönbözőbb; vannak halomcsoportok, melyek közt a távolság 3, 4, 5, 6, 7 méter közt váltakozik s vannak ismét olyanok, melyeknél fölmegy 17—20 méterre. A halmokból már sok eltűnt, legalább is felét az utóbbi évtizedek alatt egyengették el, hogy a talajt gazdasági célokra alkalmasabbá tegyék. Hóke Lajos még 80 halomról tud,* Hattyuffy Dezső értesítése szerint pedig a század első felében száznál is többnek kellett lenni.**

A rég. társulat közelebbi fejérmegyei kirándulása alkalmával szeptember 20-án és 21-én a halmokból tizenegyet fölásattunk. Az ásás a halomcsoport dél-nyugoti részén a legszélsővel kezdődött meg s így haladt fölfelé a halomcsoport szélén, hol az észak-nyugoti szögletben egy csoportban levő hét halmot s az ettől dél-keletre eső csoportból a négy szélsőt vizsgáltuk át, részint keresztmetszetet téve, részint pedig, ha a halom tartalmasabbnak ígérkezett, tovább is ásatva.

A csakhamar napvilágra került edények- és edénytöredékekből kitűnt, hogy itt egy oly barbár nép emlékeivel van dolgunk, mely a rómaiak befolyásának volt kitéve s ugyanazon népséghöz tartozott, a melytől származnak a pátkai sírhalmok is. Az 5-ik halomban talált lándsza a La Tène-typushoz tartozik.

Az edények úgy technikájukra, mint idomukra nézve megegyeznek a pátkai edényekkel. Valamennyi korongon készült s túlnyomó

* *Rómer F. Pl.* Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Budapest. 1878. 156.

** Arch. Ért. IV. 1870. 160. — V. 1871. 214.

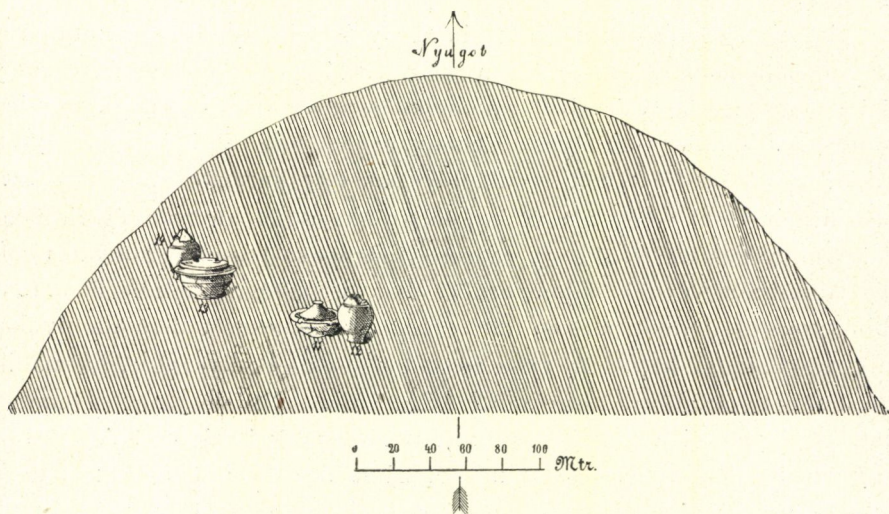
részben elég jól kiégetett és iszapolt szürke agyagból valók; finomabbak a kihajló peremes csészek; kevésbé finomak a mély tálak és bögrék, fölületük érdekesebb, a szürke agyag barnább árnyalatu, nincs olyan jól iszapolva s az égetés sem olyan egyenletes, az edényfal közepe már vöröses rétegbe megy át s apró kavics-szemcsék találhatók benne. Különösen tapasztalható ez egy a 7-ik halomban talált bögre-peremnél, mely egymást sűrűn követő párhuzamos vonaldíszítéssel van ellátva s föllete is már vöröses szürke. A terra sigillatát utánzó vörösre égetett téglá földből készült egy a 9-ik halomban lelt korsó; hasonló jellegű, de halványabb cserepek a többi halomban is fordultak elő. Ugyancsak a 9-ik halomból jött napvilágra egy a főntebbieknél sokkal durvábban égetett bögre, mely vöröses fekete földből készült s föllete hol a vörös, hol a fekete árnyalatba megy át; hasonló cserepeket minden halomban találtunk.

A mi az edények idomát illeti, nyolczféle typus konstatalható. Nagyon jellemzők a vízszintesen előrenyuló peremmel ellátott mély tálak; felső testük valamivel rövidebb, mint az alsó s oldaluk minden kiöblösödés nélkül függélyesen halad lefelé, míg alsó testük folyton szűkül, úgy hogy a fenék körülbelől csak egy harmadát képezi a száj belső átmérőjének; egy a 6-ik halomban lelt csésze idoma egészen megfelel ezen typusnak, csak hogy méretei kisebbek. Hasonló tálakat találtak Pátkán is. Az 5-ik halom urnája csak a szájánál különbözik a főntebbi typustól; ennek pereme nincs, hanem egyenesen fölfelé álló nyaka, mely derékszöget képez az urna felső testének szegélyével. A harmadik typushoz tartoznak a lapos tálak vagy csészek kifelé hajló peremmel ellátva, melyekkel a főntebb említett tálak voltak letakarva. A kisebb-nagyobb bögrék typusa szintén előfordult a pátkai halmokban; ezek a tálakhoz hasonlóan egyenesen előrenyuló peremmel vannak ellátva s mindjárt a perem alatt kihasasodnak, úgy hogy a bögrék legnagyobb átmérője a közép részük fölé esik, a fenék és száj átmérője közt kevés a különbség s a hashoz viszonyítva körülbelől az az arány, a mi a tálaknál. A 9-ik halom durvább minőségű bögréje abban különbözik a főntebbi typustól, hogy felső testének kidomborodása egyenletesebben ment s feneke is nagyobb, a hasához viszonyítva. A pátkaiakhoz hasonló korsó római mintára készült; legnagyobb kidomborodása mindjárt a nyak alatt van, keskeny nyakának azonban és fülének csak nyomai maradtak meg. Egy egészen kezdetleges kis pohár képezi a 7-ik typust s befejezik a sorozatot a kisebb-nagyobb fődők, melyekkel a bögrék voltak letakarva s a melyek mindegyik halomban előfordultak.

Az edények összes díszítése párhuzamosan haladó kisebb-nagyobb számu vízszintes vonalakból áll, melyek az edények hasán, felső testén és a peremen vannak alkalmazva.

Mely néptől valók az alsó-szent-iványi s a velük hasonló jellegű pátkai sírhalmok: * e kérdés részletes tárgyalásába nem bocsátkozunk.

Temetkezési szokásait a feltárt halmok mutatják. A holtakat elégették s a megmaradt csontokat összegyűjtötték és urnákba tették: ezt következtethetjük a különben nagyon gyéren talált égett csont- és széndarabokból. Az elégetés teljes volt annyira, hogy a csontrészek is apró darabkákkba tördelődtek szét s nem ott történt, hol a sírhalmot emelték; az égetés helyének semmi nyomát sem találtuk. Az edényeket, melyek részint hamvvedrek voltak, részint pedig arra szolgáltak, hogy az elhunyt számára ételt tettek beléjük, egyszerűen a földre helyezték s halmot emeltek föléjük oly módon, hogy az edények a halomnak nyugoti, különösen pedig délnyugoti részébe estek. Miként voltak az edények elhelyezve, melyeket mindig letakartak, a 9-ik halom mellé-

A 9-İK SZ. HALOM ÁTMETSZETE A 11—14. SZ. EDÉNYEKKEL.

kelt átmetszése mutatja.** Hogy az edényeket egymásba rakták volna, a mi oly gyakori az urna-temetőknél, csak kivételesen fordult elő. Az 5-ik halom szolgáltatott erre példát, melynek nagyobb bögréjében egy kis poharat találtunk s aztán egy törött tálban volt egy kisebb tál, az utóbbinál azonban lehetséges, hogy a kisebb tál földön szolgált. Több halomban leltünk vasszögeket, minők Pátkán is előfordultak. Mi volt rendeltetésük: nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy koporsószőgek nem lehettek,*** ha csak azt nem tételezzük föl, hogy az urnát némely esetben fából készült szekrényke helyettesítette. Mindenesetre valami fa-

* L. ezek leírását Henszlmanntól (Arch. Ért. IX. 1875. 72—78. l.) s Rómer-től (Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Budapest. 1878. 141—150. l.)

** A pátkaiakat l. Rómer id. m. 144. l.

*** L. Arch. Ért. X. 1876. 123.

edény részeit tartották össze, a mire a szögekkel található nagyon elkorhadt fadarabkák is utalnak; Pátkán a korsókkal és bögrékkel körülvett s egy másikkal letakart tál fölött lelték.¹

Mint fentebb megjegyeztük, a sírhalmok egy római kori barbár s úgy látszik, meglehetősen szegény néptől származnak. Hogy a sírba az edényeken kívül mást nem tettek: ezt aligha lehetne valami szertartásos szokásnak tulajdonítani, mert találtunk egy agyagorsót és egy vaslándsát is; ha tehát a halmok tartalma oly szegényes, más oka nem lehet, mint hogy nem telt egyéb ama néptől.

Némely adat arra mutatna, hogy e nép az araviszkokhoz tartozott.² Ugyanis két római emlékün is van Alsó-Szent-Iványról, melyek egykor itt tartózkodott araviszk személyekre vonatkoznak; az egyik Bato síremléke, másik Ulpus Bausco katonai elbocsátó levele, melyek az illetőket egyenesen araviszkoknak mondják.³ Mindamellett a temetkezési módból ítélve, nem mernénk e népet, a föld népét, araviszknak mondani. Az utóbbiak, miként a Bato síremlékén előfordul Mogitmarus név is mutatja, a keltákhoz tartoztak; már pedig azon sírok, melyeknek tartalma világosan föltünteti a keltáknál szokásos fegyverek, ékszerek és egyéb eszközök jellegét, különböznek úgy az alsó-szent-iványi, mint a pátkai síroktól. A szob-apolyparti kelta sírnál Érdy János a következő temetkezési módról értesít:⁴ a sírgödör fenekén volt a csontváz, erre fekete cserépedények voltak rakva, de ezek nem hamvedrek, mert a tetem nem volt megégetve, hanem ételre szolgáló edények; a sírgödör közepén egy csomóban volt a kard hüvelyestől, lándsa, paizsfogantyú, láncz, karika, szegfej, csat és vasszál. Szintén égetetlenül temették el a Sopron melletti Bécsi dombba is a halottat a szokott keltakori mellékletekkel együtt s ugyanitt a tetem fölé kőlemezeket helyeztek, legfölül egy nagyobb a fej körül, egy másikat a mellkas fölött s egy harmadikat a láb körül; sőt volt olyan sír is, hol a 3 jelkövön kívül a sír négyszöge is egy-egy kővel volt megjelölve.⁵ Ugyanitt előfordul a másik temetkezési mód is; t. i. a halott elégetése s a sírfészekbe urna helyezése, de a sír fölött itt sem hiányoznak a kövek s ezenkívül az urnát az égett csontok halmazára helyezték és a csontok köré rakták az elhunyt kardját, lándsáját, fibuláját sat.⁶

¹ Römer id. m. 144. l.

² Hampel J. Az eraviscus nép emlékei. (Budapest régiségei. IV, 1892. 41. l.)

³ Bato, *Trantonis filius, Araviscus*. Corp. Inscr. Lat. vol. III. pars I, pag. 430. n. 3325. — A katonai elbocsátó levél pedig szól *Ulpio Spumari filio Bausconi eravisco*. U. o. vol. III. pars II. pag. 884. n. XLII.

⁴ Arch. Közl. 1861. II. 35—36. l. Képatlasz. IV. tábla.

⁵ Paur Iván: A sopronyi «Bécsi domb» vaskori temetője. Arch. Ért. VI. 1886. 97—114.

⁶ 1. — Bella Lajos: Újabb soproni őstelepek. U. o. IX. 1889. 361 s. köv. II.

⁶ Paur I. id. h.

Kövel körül rakott sírkamarába helyezték el az urnákat ugyan- csak a Sopron melletti «Purgstall» halmaiban is¹ s ehhez többé-kevésbbé hasonló temetkezési módot tüntetnek föl a csurgói,² szent-istván-baksai,³ érdi,⁴ és istvánházi⁵ sírhalmok is, valamint a székesfejérvári «Kuruczhalom»,⁶ melyet szintén a múlt szeptember havi kirándulás alkalmával tártunk föl. A körakás a kelenföldi síroknál sem hiányzik; a sárga agyagra letett urnákat itt is kövekkel s kavicsokkal vették körül és lapos kövekkel földték be.⁷

Úgy látszik tehát, hogy a kelta temetkezésnek — akár elégették a holttestet, akár pedig égetetlenül tették a földbe — egyik jellemző sajátága volt, hogy többféle változatban sírkamarát készítettek kőből, vagy legalább egyes testrészek fölé tettek köveket, az urnákat pedig körül rakták kövekkel. Mindennek semmi nyoma sincs az alsó-szent-iványi és pátkai halmokban s inkább a bronzkoron végig huzódó egyszerű urnatemetés folytatásának látszik ez a temetkezési mód a régebbi szokásnak olyan módosulásával, hogy az urnákat nem a földbe ásták, hanem halmokat emeltek föléjük.

Ilyen összefüggésben tekintve a dolgokat, az adatokat talán olyan formán lehetne össze egyeztetni, hogy az alsó-szent-iványi és pátkai halmok a régi bronzkori népesség ivadékainak a sírhalmai, kiket a kelták a Kr. e. századokban meghódítottak s az olyan helységeekben, hol még a római uralom alatt is fenntartották magukat, a kelták — a jelen esetben az araviszkok — az uri osztályt, a birtokosságot képezték, ellenben a föld népe különbözött tőlük.

Ezek után itt adjuk az egyes halmok részletes leírását:

II. A sírleletek leírása. Az 1-ső számmal jelölt halmon keresztmetszetet tettünk, melynek hossza északról délnek 7 méter, keletről nyugotnak $4\frac{1}{2}$ méter. Középe táján 95 cm.-nyi mélységben egy korongon készült mély tálat (1. sz.) találtunk, mely a föld súlyától tíz darabra tört; a tál szürke agyagból készült, mely azonban nem a legjobb minőségű, tele van apró kavics-szemcsékkel; fala elég vastag, 0.4—0.6 cm.; magassága 16.4 cm.; átmérője fönt 29.5 cm. (a belső átm. 24 cm.), fenekén 10.5 cm., vízszintesen álló pereme 2.6—2.8 cm. széles és belső és külső szélén vonaldiszítéssel van ellátva, a tál középrészét hasonlóképp vízszintesen futó párhuzamos mély vonalak díszítik, melyeknek száma egyik oldalon négy s aztán a felső vonal összeolvad az alatta levővel s az ellentett

¹ *Bella Lajos*: A Sopron melletti Purgstall prähistorikus földvára és sírhalmairól. Arch. Ért. VIII. 1888. 354.

² Rómer id. m. 124. l.

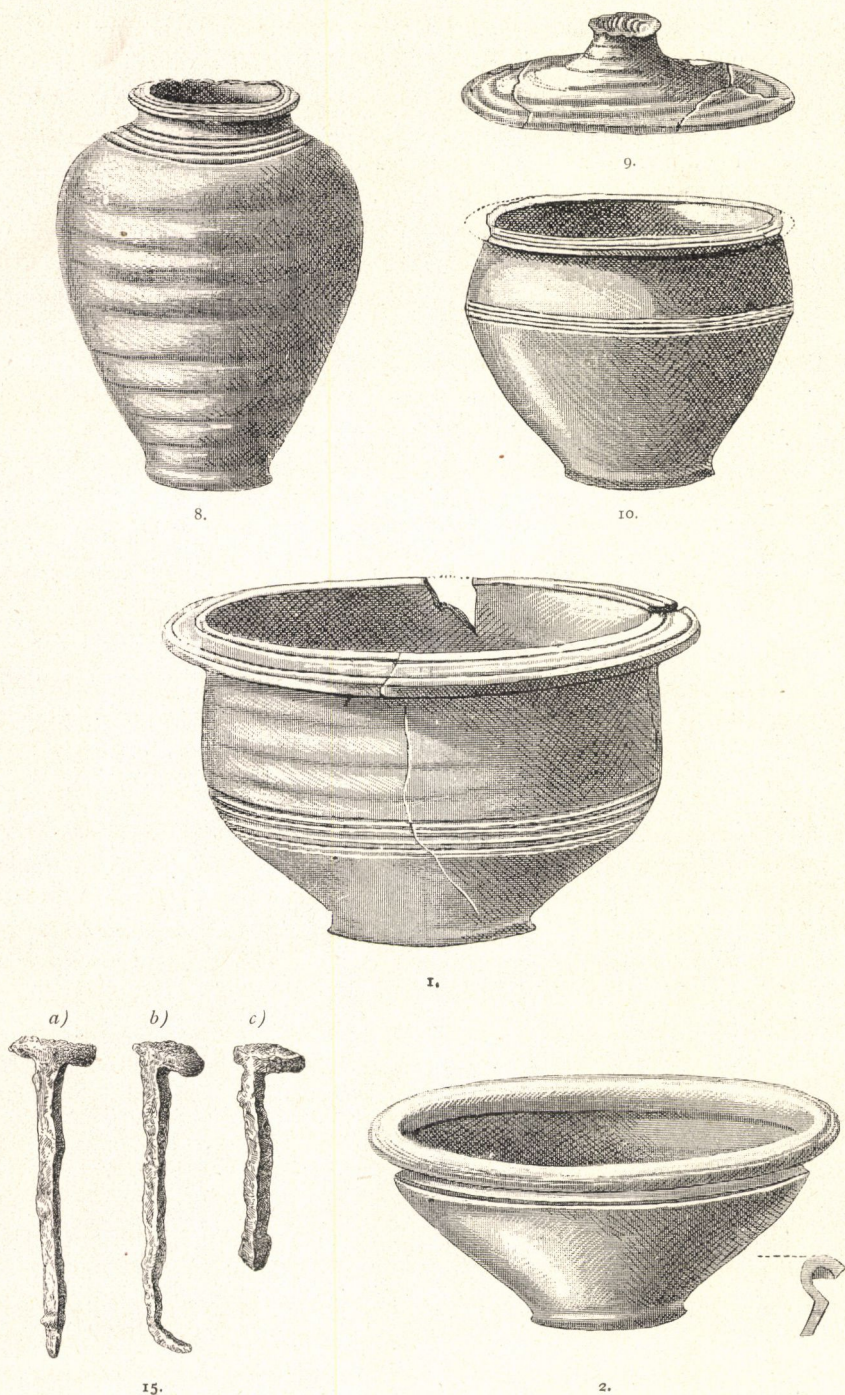
³ U. o. 126. l.

⁴ U. o. 128. l. Érdy J. Arch. Közl. 1861. II. 34. l. Képatlasz. III. tábla. Arch. Ért. 1876. X. 256—257. l.

⁵ Rómer id. m. 128—131. l.

⁶ Arch. Ért. XII. 1892. 3371. l.

⁷ Érdy János: Kelenföldi pogánysírok. Arch. Közl. 1861. II. 30. Képatlasz. I—II. tábl.

1—2. sz. Edények az 1-ső sz. halomból. — 8—10. sz. U. a. a 6. sz. halomból. ($\frac{1}{4}$ nagys.) —
15. a) b) c). Vasszögek az 1-ső, 2-ik és 5-ik sz. halomból. ($\frac{1}{2}$ nagys.)

oldalra már csak három vonal esik. Ez a tál, melyben két kis állatsont volt a földdel teljesen elvegyült egykori ételmaradványok közt, egy valamivel finomabb minőségű fehéres szürke agyagból készült csészével (2. sz.) volt letakarva; a föld súlya a csészét is ketté törte; ennek a pereme lefelé hajlik, átmérője fönt 25 cm., (a belső átmérője 20 cm.), alján 8·2 cm., magassága 9·8 cm. Ezekről délkeletre egy barnásszínű bögre töredékeit találtuk földővel s egy másik bögre töredékét földötöredékkel, ezenkívül elszórva négy vasszög került napvilágra. (15. sz.)

A 2-ik számú, az előbbinél valamivel kisebb halomban csakis cserépdarabok, továbbá két vasszög, széthasogatott csontok és szénnel keverve apró égett csontdarabkák voltak találhatók. De itt is csak keresztmetszetet tettünk, melynek hossza északról délnek $5\frac{3}{4}$, keletről nyugotnak $3\frac{3}{4}$ méter volt.

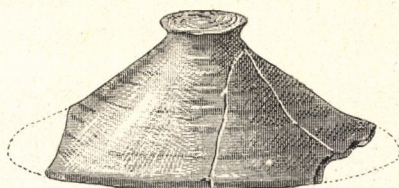
A 3-ik és 4-ik számú halmok keresztmetszetében nem jött napvilágra semmi.

Annál gazdagabb volt az 5-ik halom, melynél előbb keresztárkot huzattunk, azután pedig nagyobb részét felásattuk. Magassága ennek is, mint a többi halomnak, egy méter; hossza északról délnek $5\frac{3}{4}$ m., keletről nyugotnak $6\frac{1}{4}$ méter. Az edények a délnyugoti sarokban voltak elhelyezve, ezenkívül az északnyugoti sarokban találtunk egy vas lándsát, lapjával fölfelé, hegyével délnyugotra szúrva; a lándsá a La-Tène korbeli typushoz tartozik, nyulánk testű, hosszú tokkal, egész hossza 38 cm., ebből a lándsahegyre esik 22·5 cm., a tokra 13·5 cm., legnagyobb szélessége (4·7 cm.) valamivel alantabb esik a lándsahegy közepénél, a tok átmérője 2·7—3 cm. A nyugoti árok déli oldalában egy nagy urna (3. sz.) került napvilágra, hasonlóképp szürke agyagból korongon készítve; fala vastag; szájereme egyenesen fölfelé áll, ellentétben a többi itt lelt edénnyel, beljebb esik az öbölnél, melynek felső része hirtelen megtörik, úgy, hogy a szájerem körül vízszintes síkban futó szegélyt képez; magassága 21 cm.; a száj átmérője 29 cm., az öbölé 35 cm.; aljái 12 cm. Az urna egy nagy földővel volt letakarva (4. sz.), a melyet azonban csak csonka állapotban tudtunk megkapni. Mellette egy darabokra tört mély tálat találtunk benne egy csésze darabjaival; a tál egyik oldalából nagyobb darab maradt fenn, mely alakjára és nagyságára megfelel az 1. sz. tálnak, ennek a mélysége azonban valamivel kisebb. A délnyugoti sarok további ásatása még egy nagy fazekat és egy bögrét hozott napvilágra, mindegyik ugyanazon szürke s apró kavics-szemcsékkal kevert agyagból készült, mint a fentebbi edények, alakjuk hasonló, vízszintesen előre hajló peremük és nyakuk párhuzamos vonalakkal van ellátva; a fazék (5. sz.), melynek az oldalából egy rész hiányzik, törött földővel volt letakarva s benne egy kis durva előállítású poharat találtunk; magassága 28 cm., szájának átmérője 13·5 cm. (belső átm. 10 cm.), feneke 8·7 cm., öblének kerülete 71, átmérője 23 cm. A bögre (6. sz.) magassága 19 cm., szájának átmérője 10·5 cm. (belső átm. 8 cm.), feneke 7 cm., öblének átm. 16 cm.; ezen bögre szintén egy nagy földővel (7. sz.) volt letakava. Ugyanezen halomban előjött még három vasszög.

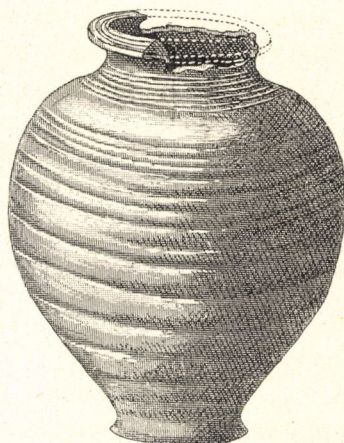
A 6. számú halom egy méter magas, a keresztárkok hossza északról délnek $4\frac{3}{4}$ méter, keletről nyugotnak 3 méter. Az edényeket a nyugoti árokban találtuk. Napvilágra került egy bögre (8. sz.) földővel letakarva (9. sz.), melynek magassága

5.

7.

6.

4.

3.

3—7. sz. Edények az 5-ik sz. halomból. ($\frac{1}{4}$ nagys.)

21 cm., szájának átmérője 8·2 cm. (belső átm. 7·4 cm.), feneke 7·2—7·5 cm., öblének kerülete 52 cm., átmérője 18·5 cm.; alakja, szájának pereme s diszítése teljesen hasonló az előbbiekhöz, csak az agyag más, külső fölületén barnább, belül vöröses. Találtunk továbbá egy csészét (10. sz.) valamivel finomabb szürke agyagból, pereme vízszintesen áll s két bekarczott vonallal van diszítve, az öblől diszítése hasonlóképp négy párhuzamosan futó bekarczott vonal; magassága 13·8 cm., átmérője fönt 20 cm. (belső átm. 16·3 cm.), alant 8 cm.; ez a csésze is földővel volt letakarva.

A 7. számú halomnak a keresztmetszeten kívül délnyugoti sarkát is föl-
ásattuk, de egy fél méter mélyen lelt agyagorsón s aztán grafitos, meg a fön-
tebbiekhez hasonló szürke cserepeken kívül egyéb nem került napvilágra.

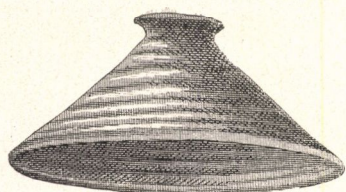
A 8. számú halomnak egész nyugoti felét kiásattuk, de csupán rozsdás
vasszeg- és pántdarabokat találtunk.

A 9. számú, 190 cm. magas, északról délnek $4\frac{3}{4}$ s kelettől nyugotnak 4·1
méter átmérőjű halmot Czobor B. úr fölügyelete alatt rétegenként ásták föl. Az
edények itt is a délnyugoti részben voltak elhelyezve (l. a halom átmetszetét a
föntebb mellékelt táblán) oly módon, hogy a halom nyugoti tengelyénél a
halom széle felé 85 cm. mélységben volt egy csésze földővel letakarva (11. *a—b.*)
és közvetlen mellette egy nyakán csorba fekete bögre (12. sz.); ezektől délre pedig
40 cm.-nyi távolságban, közelebb a halom széléhez, egy szintén földővel letakart
tál (13. *a—b.*) s közvetlen mellette egy nyakánál csorba vörös mázas korsó
(14. sz.). a tört rész fekete cserépdarabbal volt befödve. Mind a tálat, mind a
csészét szétnyomta a föld súlya, különösen az utóbbit több apró darabra zúzta
össze. A csésze jól kiégetett s finoman iszapolt szürke agyagból készült s kihajló
peremmel van ellátva; magassága 7·5 cm., szájának átmérője 24 cm. (belső átm.
20 cm.); földője a szélén csorba. A négy darabba repedt mély tál agyaga nem oly
finom, barnás szürke, belül vöröses s kellőképp ki nem égetett szemcsékkel ke-
verve; pereme vízszintesen kifelé áll, s úgy ez, mint az egész nyaka alatti rész egy-
mást sűrűn követő párhuzamos vonalakkal van ellátva; magassága 15 cm., átmérője
fönt 29·5 cm. (belső átmérője 22·5 cm.), alja 9 cm. A vörösmázás korsó a római
terra sigillaták utánzásaképp vörösre égetett téglaföldből készült, nyaka felé csorba
s füllel volt ellátva; magassága 23·7 cm., nyakának átmérője 3·3 cm. (belső
átmérője 2·5 cm.), öblének kerülete 53 cm., átmérője 17·5 cm., feneke 6 cm.
A vörösesbe játszó fekete bögre rosszul van égetve, agyaga apró kavics-szemcsékkel
van keverve; legnagyobb magassága a meglevő résznek 15·8, átm. 8·5—10 cm.,
öblének kerülete 44 cm., fenekének átmérője 6·5—7 cm.

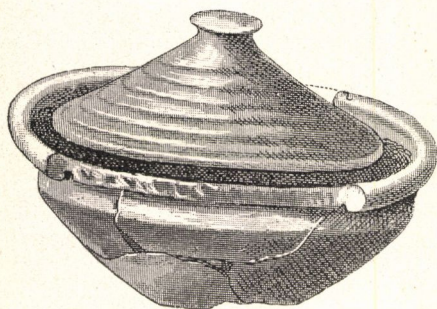
A 10. és 11-ik számú halomban csakis cserepeket találtunk, bár az utóbbi
halomnak délkeleti szögletét is föl-
ásattuk.

A lelt tárgyak a székesfejérvári múzeum tulajdonát képezik.

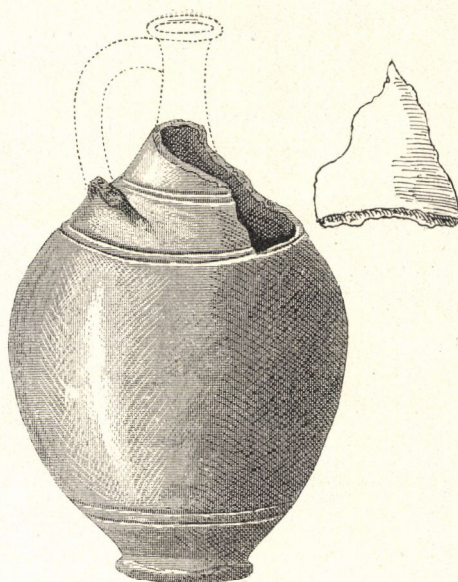
Nagy Géza.

11. b.

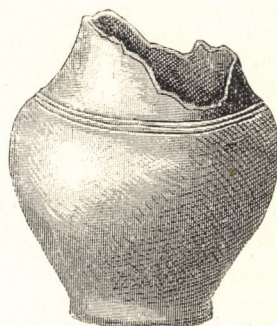
11. a-b.

14. a-b.

13. b.

12.

13. a-b.

11-14. Edények a 9-ik sz. halomból. ($\frac{1}{4}$ nagys.)